

F. DAUBARAS

IŠ PRŪSŲ HIDRONIMIJOS

Čia nagrinėjami hidronimai (rinkti iš J. Gerulio ir G. Leydingo publikacijų¹), kurie yra priešdėliuoti apeliatyvai arba priešdėliniai. Rasta septyniolika tokių pavyzdžių: **Aukapt-*, **Auskmaid-*, **Auslid-*, **Pasar-* / **Paser-*, **Pasmar-*, **Padeiv-*, **Pasmal-*, **Pasirvint-*, **Perlauk-*, **Persup-*, **Pervaj-* (**Pervais-*), **Preigar-*, **Preizizdr-* (**Preisistr-*), **Samplat-*, **Sanstang-*, **Zurtėk-* (**Surtėk-*), **Zurvulting-* (**Survulting-*)².

Su priešdėliu **au-*. *Aucopte*, *Aucupte* 1331 up., Sambija (Gerullis AO 12)³ = pr. **Au-kapt-*. Šio upelio (galbūt kanalo ar griovio) pavadinimą reikia sieti su pr. **au-kap-t-* „nukasti“, plg. pr. *en-kopts* „begraben“⁴. Dėl šaknies **kap-* plg. pr. *Kopte* „antiquum castellum“ (Gerullis AO 70).

Ausclote 1315, *Ausclode* 1331, *Auscloyde* 1358, *Aysclode* 1363, *Auschk-lode* 1376, *Auscloyte* 1384, *Awszklocz* 1475 (Gerullis AO 13) ež., vėliau Blankensee, Heilsbergo apskr. Atrodo, kad formų *Ausclote*, *Auscloyte* -*t-* reikia laikyti suduslėjusiu -*d-*, o formų *Ausclote*, *Ausclode* -*o-* monoftongizuotu -*ai*. Tuomet *Auscloyde* = **Au-skmaid-*, plg. pr. *Schloydien* vv. (Gerullis AO 162), la. *sklaidis* „glatt“, lie. *nuo-skmaidūs* „abhängig, abschüssig“ (Gerullis AO 13) ir lie. *skmaid-yti*, *skmaidisti* (Fraenkel LEW II 809).

Auslyden 1346 ež., Morungeno apskr. (Gerullis AO 13) = pr. *Au-slīd-*, kurį reikėtų sieti su pr. *au-slīd-*, plg. lie. *slid-ūs*, la. *slīd-ēt* „slysti, išslysti“.

Visi šie trys hidronimai yra matyti iš apeliatyvų su priešdėliu **au-* „weg, ab“. Plg. panašios darybos lie. *Nuotaka* up. (<*nutekėti*), *Nuoteka* up. (<*nutekėti*).

Su priešdėliu **pa-*. *Passaria*, *Seria* 1251, *Passerie* 1252, *Posary*, *Posarge* 1374, *Passerge* 1507 up., vėliau Passarge-Fluß (Gerullis AO 116) = pr. **Pa-*

¹ Gerullis G. Die altpreußischen Ortsnamen. – Berlin und Leipzig, 1922. Leyding G. Słownik nazw miejscowych okręgu Mazurskiego. – Poznań, 1959, t. 2.

² Šių hidronimų lokalizacija pateikiama pagal administracinį skirstymą iki 1945 m.

³ Dėl santrumpų žr. Baltistica, 1978, t. 14 (1), p.60.

⁴ Prūsų kalbos paminkluose po lūpinių ir gomurinių vietoj raidės -*a-* kartais buvo rašoma -*o-* (Gerullis AO 214; Trautmann APN 122; Mažiulis PKP 44), todėl ir pr. *en-kopts* šaknimi galima laikyti **kap-*. Būgos ir Endzelyno nuomone, pr. *en-kopts* šaknimi esąs **kop-*, kuriam atliepiąs lie. *kop-* arba *kuop-*, la. *kuop-* (Būga RR III 106, Endzelins SV 28, 143).

sar- / **Pa-ser-*. Dėl šaknies **sar-*/**ser-* plg. pr. *Sar-appe* up. (Gerullis AO 152), lie. *Sar-ià* up., *Sar-aitis* ež., la. *Sar-ija* up. ir lie. *Ser-ě* up., *Ser-entà* up., kurių šaknys kildinamos iš ide. **ser-*/**sor-* „tekėti, bėgti“ (Krahe UFl 40). *Passaria*, *Passerie* galėjo atsirasti iš pievos arba kaimo, esančių prie *Serie* upės, pavadinimų. Atvejų, kai ta pati upė šalia pamatinės formos turi dar pavadinimą su *pa-*, sutinkama ir Lietuvoje, pvz. *Pa-brastė*: *Brastà* up., *Pa-tekmỹs*: *Tekmė* up., *Pa-biržupė*: *Biržupỹs* up.

Pasmar 1315 up., vėliau *Pasmar-Fluß*, Frišingo int. (Gerullis AO 116) = (?) pr. **Pa-smar-*, kurio šaknies **smar-* reikšmė neaiški. Šis hidronimas dar bandomas aiškinti kaip prielinksnio **pas-* ir šaknies **mar-* vedinys (Froelich FIO 65), plg. pr. *pos-kails* (**pos-* + **kail(i)s* „sveikas“), kur *pos-* atitinka lie. *põ*, *pà* (Būga RR III 133).

Podeweien 1442 ež., Sambija (Gerullis AO 127) = pr. **Pa-deiv-*. Ežeras galėjo būti netoli kokios nors vietovės **Deiv-*, dėl kurios atsirado ir pats hidronimas. Su šia šaknimi vietų ir vandenių pavadinimų prūsų žemėje yra nemaža, pvz., *Dew-itte* mšk., *Dew-une* ež. ir kt. (Gerullis l.c.). Panašiai atsiradusių hidronimų randame ir Lietuvoje, pvz., *Pa-nõlė* up. – *Nõlėnai* vv., *Pã-strėkynis* up. – *Strėkalnis* kln. Šaknį **deiv-* reikia sieti su balt. **dei-* „šviesti“, iš ko turime pr. *deyw-is*, lie. *diėv-as*, la. *diev-s* (žr. Būga RR I 122).

Posmal 1401 up., Pr. – Eylau apskr. (Gerullis AO 132) = pr. **Pa-smal-*. Tokios pat šaknies yra dar pr. *Smal-eyn* vv., *Smal-icke* av. (Gerullis AO 166), lie. *Smal-à* up., *Smal-v-as* ež., kuriuos galima būtų gretinti su balt. **smel-*: lie. *smėlti* „išsi-tepti“, *pa-smėlti* „patamsėti, apsiniaukti“ (Būga RR II 572, Pokorny IEW 969).

Posirwetin 1379, *Passerwynte* 1420 ež., Alenšteino apskr. (Gerullis AO 132) = pr. **Pa-sirvint-*. Dėl šaknies **sirv-* plg. pr. *Syrw-entin*, *Syrw-inte* ež. (Gerullis AO 158), lie. *Širv-intà* up.: lie. *širv-as*, *širv-as* „širmas, pilkas“. Kadangi **Pa-sirvint-* yra **Sirvint-* ežero apylinkėse, tai priešdėlio **pa-* darybinė reikšmė panaši kaip ir lie. *Pa-šaulė* up. – *Šaulỹs* ež., *Pa-ukojė* up. – *Ukójās* ež., *Pa-vygrỹs* up. – *Vỹgrīs* ež.

Su priešdėliu **per-*. *Perlauken* 1388 ež., Ortelsburgo apskr. (Gerullis AO 120) = pr. **Per-lauk-*, plg. pr. *laucks* „laukas, arimas“.

Persuppe 1420 ež. = pr. **Per-sup-*, plg. pr. *suppis* „užtvanka, pylimas“ ir (?) lie. *Sup-ỹnė* up.

Perwais 1388 ež., vėliau *Pierwoy-See*, Zenzburgo apskr. (Gerullis AO 121) = **per-* + *wayos* „Wiesen“ (Gerullis AO l.c.) arba pr. **Per-vais-*, plg. pr. *Ways-ils* vv., *Ways-elin* vv., *Ways-elin* av. (Gerullis AO 192).

Priešdėlis **per-* prūsų kalboje galėjo reikšti ir „už, anapus“, plg. lie. *per* su tokia reikšme (LKŽ IX 804). Todėl **Per-lauk-* reikia suprasti kaip ežerą už, anapus lauko, **Per-sup-* – už, anapus pylimo, užtvankos, **Per-vaj-* – už, anapus pievų.

Plg. lie. *Už-pālē* up. – *ùž+pālios*, *Ūž-prūdis* up. – *ùž + prūdas*, *ùžprūdis* „vieta už prūdo“, *Ūž-upis* up. – *ùž + ùpē*, *ùžupis* „vieta kitoje pusėje upės“.

Su priešdėliu **prei-*. *Pregora* 1273, *Prigora* 1302, *Pregoll*, *Pregel* 1331. *Pregor* 1339, *Pregil* 1460 up., vėliau *Pregel* (Gerullis AO 135) = pr. **Prei-garā* (V. Mažiulis). Šio hidronimo šaknis **gar-* galbūt sietina su s.i. *-gara-s* „ryjas“, toliau su lie. *prā-garas* „rijūnas, besotis; praraja“ ir lie. *gér-ti*, la. *dzer-t* (plg. Būga RR II 129, Fraenkel LEW II 148, Pokorny IEW 475) arba su ide. **g̃uer-*, *g̃uere-* „leuchten und heiß sein“ (Pokorny IEW 479). Mėginta šį hidronimą dar skaidyti į šaknį **preg-* ir priesagą *-ur-*: **Preg-urā* (Būga RR I 511). Abejotinas yra šios upės vardo kildinimas iš lybių kalbos (Froelich FIO 78).

Presister 1340 ež., tarp Angerburgo ir Leceno (Gerullis AO 135). Jei šis hidronimas užrašytas be prūsiškos galūnės, tai priešpaskutinė raidė *-e-* gali būti atsiradusi vokiečių kalbos įtakoje kaip skiemenį sudarantis balsis. Tuomet *Presister* galėtų būti pr. **Prei-zizdr-*, plg. lenkišką šio ežero pavadinimą *Pozezdrze* (Leyding SNMOM 367). Dėl šaknies **zizdr-* plg. pr. *sixdo* „Sand“, lie. *žizdrā* „Sandkorn“ (Būga RR I 292). *Presister* gretinamas dar su Sambijos vietovardžiu *Presistite* (Gerullis l.c.), kuris galėtų būti šaknies **preis-* ir priesagos *-ist-* vedinys.

Su priešdėliu **san-*. *Samplot* 1388, *Samplat* 1388 ež., vėliau *Samplatter See*, Ortelsburgo apskr. (Gerullis AO 151) = pr. **Sam-plat-*, plg. lie. *sám-plata* „visu plotu“ (DLKŽ 680).

Sanstangen ež., Leceno apskr. (Gerullis AO 151) = pr. **San-stang-*, kur **san-* = lie. *san-*. Dėl pr. **stang-* plg. lie. *Stáng-ė* up., *Stang-ė* up.: *stang-ùs* „standus, stangrus“, *stang-ėti* „stangrėti“ (DLKŽ 738) ir lie. *su-stingti* (Gerullis l.c.).

Su priešdėliu **zur-* (**sur-*). *Sortheyke* 1359, *Zutheke* 1359, *Sortex* 1364 up., Alenšteino apskr. (Gerullis AO 169) = pr. **Zur-(*)sur-)-tėk-*. Galbūt prūsų kalboje buvo veiksmožodis **zur-tėk-* (**sur-tek-*) „ap-tekėti“, plg. lie. *Aptekà* up. (< *ap-tekėti*).

Surwultinge 1375 ež., Alenšteino apskr. (Gerullis AO 178) = (?) pr. **Zur-(*)sur-)-vult-ing-*, kurio šaknis **vult-* neaiški. M. Vasmerio nuomone, *Surwultinge* skaidytinas į prūsų **zur-* (**sur-*) ir germ. *wultinge*, kuris lyginamas su šv. *Hyltinge* vv., *Hultungs* vv. (ZslPh VII 1930 311).

Iš pateiktų septyniolikos hidronimų, kurių kamiene galima išvelgti priešdėlį, daugumą reikia laikyti priešdėlėtais apeliatyvų (veiksmožodžių arba vardažodžių) vediniais: **Aukapt-* (< pr. **au-kapt-*), **Ausklaid-* (< pr. **au-sklaid-*), **Auslid-* (< pr. **au-slīd-*), **Pasmal-* (< balt. **pa-smel-*), **Per-lauk-* (< pr. **per-lauk-*), **Persup-* (< pr. **per-sup-*), **Pervaj-* (< pr. **per-vaj-*), **Preigarā* (< pr. **prei-gar-*), *Preizizdr-* (< pr. **prei-zizdr-*), **Samplat-* (< pr. **sam-plat-*), **Sanstang-* (< pr.

san-stang-*), **Zurtėk-* / **Surtėk-* (< pr. **zur-tėk-*). Priešdėlių vediniais galėtų būti **Pa-deiv-*, **Pa-sar-* / **Pa-ser-*, *Pa-sirvint. Neaiškios darybos lieka **Pasmar-* ir **Zurvulting-* (Survulting-*), kurių šaknys neaiškios⁵.

ZUR ALTPREUBISCHEN HYDRONYMIE

Zusammenfassung

Dem Beitrag liegen die den Arbeiten von G. Gerullis ("Die altpreußischen Ortsnamen") und G. Leyding („Słownik nazw miejscowych okręgu Muzurskiego“) entnommenen siebzehn Hydronyme zugrunde, deren Stämme ein Präfix enthalten. Nach der Besprechung jedes Beispiels im einzelnen stellte es sich heraus, daß der größere Teil (12) von ihnen als Ableitungen von präfixalen (verbalen oder nominalen) Appellativa anzusehen ist: **Aukap-t-*, Bach < apr. **au-kap-t-*, **Ausk laid-*, See < apr. **au-sklaid-*, **Auslīd-*, See < apr. **au-slīd-*, **Pasmal-*, Fluß < balt. **pa-smel-*, **Perlauk-*, See < apr. **per-lauk-*, **Persup-*, See < apr. **per-sup-*, **Pervaj-*, See < apr. **per-vaj-*, *Preigarā, Fluß < apr. **prei-gar-*, **Preizizdr-*, See < apr. **prei-zizdr-*, **Samplat-*, See < apr. **sam-plat-*, **Sanstang-*, See < apr. **san-stang-*, **Zurtek-* / **Surtėk-* < apr. **zur-tek-* / *sur-tėk, Als präfixale Ableitungen sind wohl nur drei Hydronyme zu halten: **Pa-deiv-*, See, **Pa-sar-* / **Pa-ser-*, Fluß, **Pa-sirvint-*, See. Unklarer Bildung bleiben *Pasmar* und *Survultinge*.

---

⁵ Už patarimus, rašant šį straipsnį, nuoširdžiai dėkoju prof. dr. V. Mažiuliui.